

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

HANS KAU:

**AF DE KLOGE MÆNDS OG
KONERS SAGA**

JENS KUDSK - JØRGEN BIRKEBÆK
ANN' TRØGLBORG - SØREN SILLESTHO'ED

KULTURBILLEDER FRA DEN JYDSKE HEDE

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF
DANSK MEDICINSK-HISTORISK SELSKAB OG DEN GREVELIGE
HJELMSTIERNE-ROSENCRONESKE STIFTELSE

2. JØRGEN BIRKEBÆK.

I Givskud Sogn ude paa den jyske Hede ligger Gaarden Birkebæk. Nu er den udstykket i flere Ejendomme, men paa den Tid, hvorom her skal fortælles, udgjorde Birkebæk kun én samlet Gaard. Ad den nærmeste Landevej er der $2\frac{1}{2}$ Mil til Vejle; men naar Flyvemaskinen en Gang kommer i brugbar Stand, vil man kunne slippe med 2 Mil.

Her fødtes Jørgen Hansen eller Jørgen Birkebæk, som han sædvanlig kaldtes efter sin Gaard. Her levede han sit ejendommelige Liv, og her døde han som en 70-aarig Mand i Foraaret 1863.

Sin Børnelærdom fik Jørgen Birkebæk i Givskud. Men det stod smaat til med Skolevæsenet i de Tider. Givskud Sogn havde indtil 1834 hverken nogen Skolebygning eller selvstændig Lærer. Ungdommen her maatte nøjes med den Undervisning, som en Lærer fra Hovedsognet Hvejsel kom og gav den et Par Dage om Ugen i et lejet Lokale. Men Givskud Sogn havde ved Overgangen fra det 18. til det 19. Aarhundrede ogsaa kun et Indbyggerantal paa Hundrede Sjæle.

Og var Undervisningstiden af ringe Omfang, svarede dens Indhold dertil. Undervisningen bestod hovedsagelig i at lære Børnene Luthers Katekismus udenad samt enkelte Salmevers, ligeledes udenad. Desuden lærtes en Smule Regning og Skrivning, hvilket sidste Fag

endda kun de fremmeligste Børn deltog i. Bøger havde Børnene ingen af. Indbyggerne i det fattige Givskud Sogn — æ sølle Sogn, som det endnu jævnlig kaldes af Beboerne i Nabosognene — maatte slide haardt nok for at afvinde den magre Hedejord det nødvendige til Livets Ophold; til Skolebøger blev intet tilovers. Børnenes hele Skolemateriel bestod i Tavle og Griffel, en Skrivebog for enkeltes Vedkommende og en Fjerpen.

Men hvad Jørgen Birkebæk nu end lærte eller ikke lærte i Skolen, én Ting lærte han til Gavns, og det var at skjære Fjerpenne, og denne Kunst har næsten gjort hans Navn ligesaa berømt som hans 3 Klogskab.

Staalpennen er jo en forholdsvis ny Opfindelse, der efter Sigende først skal være kommen almindelig i Brug efter 1840. Før den Tid brugte man Fjerpenne, der tilberedtes af Gaasefjer, og det var slet ikke nogen let Sag at skaffe de Penne til Veje, der skulde bruges i en Skole. Hver Skoledreng i Givskud Skole maatte aarlig skaffe mindst 12 Gaasefjer til Degnen, og da der ikke i Sognet holdtes ret mange Gjæs, kostede det Drengene Kamp at skaffe det fornødne Antal til Veje. Men Tilfældet kom dem til Hjælp.

Hvert Aar hen paa Sommeren kom der store Gaasedrifter vestfra igjennem Givskud Sogn for at naa frem til »æ Wiborre Landevej«. Naar det saa rygtedes i Givskud Skole, at en Drift Gjæs var under Opsejling, styrtede Skolebørnene afsted i Huj og Hast ud for »aa hjælp æ Gaasdrivvere«, hvad disse saa paa med Velvillie, da Børnene jo altid kunde gjøre »æ Rennen aa«, og saa kunde de jo spare det selv. Børnene fulgte gjerne med Flokken til Harresø Kro, og som Løn for deres Tjeneste fik de Lov til at tage nogle af de største Vingefjer paa Gjæssene, og paa den Maade samlede de Gaasefjer, der kunde holde dem vedlige med Penne til næste Efteraar.

Men det var ikke nok med at have Fjerene; de skulde tilskjæres, før der blev en brugelig Skrivepen af dem. Det var som Regel Degnens Arbejde; men til den Geschäft var Jørgen Birkebæk langt hans Overmand. Det blev derfor Jørgen, der kom til at præparere Fjerpenne til Givskud Skole. Han gjorde det »paa hollandsk Maner«, som han kaldte det, en Kunst, han ene var Ihænde­haver af der i Egnen. Opskriften til hans Fremgangsmaade, der bærer Aarstallet 1799, er endnu opbevaret, men jeg skal ikke her optage Pladsen ved at meddele den, da der næppe er nogen Rimelighed for, at Fjerpenne nogensinde mere kommer i Brug.¹⁾

Efter sin Confirmation og maaske allerede før har Jørgen sagtens været ude at tjene, men det meste af sin Ungdomstid har han sikkert nok tilbragt paa sin Fødegård, maaske fraregnet den Tid, han har været Soldat, hvis han overhovedet har været det, hvad jeg næppe tror.

Iøvrigt synes Jørgen Birkebæk at have været en munter Ungersvend, der var oplagt til Kommers. Der opbevares endnu et kunstfærdigt udstyret »Bindebrev«, som han sammen med nogle flere »polidske Knægte«, som han udtrykker sig, har sendt til en ung Pige, »Anna Marie Nielsdatter paa Givskud Mark d. 2den Julius 1819«. Man kunde »binde« én dels paa hver af de 4 Tamperdage og dels paa Vedkommendes Navnedag efter Almanakken. Den 2. Juli er Marias Dag. Jørgens Bindebrev er et versificeret Opus paa omtrent 80 Linier, som det vilde føre for vidt her at meddele in extenso. Om Jørgen og de andre »polidske Knægte« selv har forfattet Brevet eller afskrevet et andet, er ikke godt at sige. Det var ikke enhvers Sag originaliter at opsætte et Bindebrev, hvorfor man ofte brugte at

¹⁾ P. Johnson: Fra Givskud Skole i ældre Tid. Vejle Amts Aarbøger 1913, Side 200 flg.

afskrive andre med den fornødne Forandring af Modtagerens Navn og lignende Omstændigheder. Beskrivelsen af Gildet, som Anna Marie skulde gjøre for at vorde løst, hvis hun ikke formaaede at raade de i Brevet indeholdte Runer, lyder saaledes:

Gjør du nu anstalt naar du vil
 og lad os saa faae Varsel¹⁾
 vi samtlig vil os holde til
 som til en Hyrdes barsel²⁾
 og naar det kommer da dertil
 da maa Viol og fløjte Spil
 Ja Harper Bas og Lirre.
 Af hvad som jeg nu her har sagt
 slet intet maa mangquiere
 og siden faar du tage agt
 dig ingen skal fixere
 hvad dertil hører, ved du selv
 en lystighed med fuld god spel
 Tobak, got øel og miød og brændevin
 det maa os vel smage.
 Vi fører selv vores Musicanter fire
 om vi en danzts vil have
 saa haver du løst dig med ære
 og ledig maae du være.³⁾

Det i sit Slags ret sjældne Bindebrev findes endnu opbevaret for Glas og Ramme hos en af Anna Marie Nielsdatters Efterkommere.⁴⁾

Jørgen Birkebæk har aabenbart været forelsket i samme Anna Marie Nielsdatter, men det var dog ikke hende, der skulde blive hans Hustru. Det blev derimod Kirsten Marie Christensdatter, der stammede fra Bjerløv. Iøvrigt blev Jørgen først gift, efter at han forlængst havde passeret de 30 Aar.

¹⁾ Indbydelse. — ²⁾ Formodentlig en Hentydning til den gamle Folkevise om Byhyrden, hvori Dannerkongen siger: Ti Tønder Øl og ti Tønder Vin, det gir jeg Knud Hyrde til Barselen sin. — ³⁾ ∅: ikke forlovet. — ⁴⁾ Gaardejer P. Johnsen, Bøgelund, Farre.

Jørgen Hansen tog Birkebæk-Gaarden i Arv efter sine Fædre, der havde ejet den, vistnok i flere Slægtled. Om han ogsaa havde taget Lægekunsten i Arv, eller om han selv har været Banebryderen i den Henseende, skal jeg lade være usagt. Utænkeligt er det ikke, at ogsaa Lægekunsten har været Arvegods, saa meget mere som han ogsaa skal have haft en Broder, der kunde doktorere. Det var nemlig ret almindeligt, at »Klogskaben« gik i Arv fra det ene Slægtled til det andet. Børnene blev opdraget i den fædrene Videnskab og arvede »Bøgerne«. Men hvordan det nu end hænger sammen hermed, saa er det i al Fald vist, at Jørgen Birkebæk i sin Tid nød stort Ry for sin Kunst, og intet Navn var mere populært i en vid Omkreds end hans.

Skjönt Jørgens Gaard havde et Jordtilliggende af flere Hundrede Tønder Land, indbragte den ham hverken Halvdelen eller Fjerdeparten af det, en af de Ejendomme, hvori den senere er bleven udskiftet, nu indbringer. Tiderne var i det hele taget daarlige, og Jørgen Birkebæk var en maadelig Landmand. Han dyrkede sin Lægekunst og lod Gaard være Gaard. Lidt var han hjemme, og naar han var hjemme, gik han saa underlig og »fistrede« og fik ingen Ting bestilt. Hans flinke og dygtige Hustru Kirsten Marie Christensdatter var det derimod, som holdt Sagerne sammen, og efterhaanden som der voksede en Børneflok op, tog disse Haand i Hanke med.

Jørgen Birkebæk drev det aldrig videre paa sin vidtstrakte Gaard end til at kjøre med Stude. »Skal Du ikke have Dig et Par Heste, Jørgen?« sagde Folk til ham. »A er et hestgal«, svarede Jørgen, og derved blev det. Han dyrkede heller aldrig mere end nogle faa Tønder Land. Resten laa hen i Lynghede.

Bygningerne paa Jørgens Gaard bestod af 4 smaa,

lave Længer af Bindingsværk. For Udhusenes Vedkommende i hvert Fald var de til Hælvten byggede af Græstørv og for Resten af klinede Lervægge.

I det ene Udhus fandtes Stalden. Her havde Jørgen sine Stude og nogle faa Køer samt Ungkvæg og Faar og et Svin til Slagtning. De fik ikke meget til Føden, og de gav heller ikke meget. Det var ikke saadan at være Ko den Gang som nu til Dags. Lidt Hø, ofte maaske endda kun lidt Lyng og for Resten lidt stift Rughalm, det var hele Traktementet. Det aftærskede Korn lod man male til Menneskeføde, og hvad der blev tilovers herfra, solgte man i Kjøbstaden. Ud ad Foraaret vare Køerne da ogsaa saa medtagne, at de ikke kunde rejse sig selv. Det hørte derfor med til Røgterens første Gerning om Morgenen at tage dem i Halen og saaledes hjælpe dem over Ende efter Nattehvilen. I Sommertiden, naar Græsset stod grønt, var det derimod en gylden Tid for Køerne. Da gav de Mælk i Spandevise, i Særdeleshed naar man sørgede for, at de fik kælvet, lige før de skulde paa Græs. Nu kjærnedes der Smør, saa det forslog noget, og Smørret blev hengjemt til i September Maaned; thi da var det altid højest i Pris. Det kom sig ikke den Gang saa nøje, om det blev lidt gammelt. Folk var ikke saa kræse som nu til Dags. Om Vinteren derimod gav Køerne ingen Mælk. Ja, saa fattig kunde man være paa Mælk, selv paa en større Gaard, at man ikke en Gang havde nok at dyppe Grøden i, men maatte bruge Øl.

I et andet Udhus var der Opbevaringssted og Tærskelplads for den Smule Avl, Jørgen formaaede at aftvinge den magre Jordbund, og i det tredie Udhus fandtes der Plads til Brændsel, Vognskur og andre nødvendige Lokaler.

Gaardens fjerde Længe, der laa mod Syd, afgav Bo-

pæl for Jørgen Birkebæk og hans Familie. Det vigtigste Rum her var Dagligstuen. Møblementet bestod for det første af et langt Bord med Bænk bagved langs Væggen hen under Vinduerne og for Bordets ene Ende. Desuden fandtes der i Stuen nogle »Siimstole«. Ved Dagligstuebordet indtoges alle Maaltiderne. Knive og Gaffler gjemtes i en Skuffe, medens Skeen efter at være slikket af og tørret under venstre Armhule blev stukken op i en Læderøsken ved Bjælken eller sat fast ved en Vindueshasp, indtil den skulde bruges næste Gang. I Stuens modsatte Væg fandtes Alkovesengene, der udgjorde Husets Sovekammer. Paa Bjælkehylderne var der Gjemmested for mange Ting; de brugtes blandt andet til Mælkekammer. Gulvet var af Ler og Væggene kalkede, hvor der ikke var Panel. Paa Væggene fandtes sagtens nogle gudelige Billeder og et præntet Lykønskingsdigt »til det agtværdige Brudepar Jørgen Hansen og Kirsten Marie Christensdatter«.

En saare vigtig Genstand i Stuen var den saakaldte »aabne Skorsten«, et aabent, muret Ildsted, hvorfra Røgen trak op gennem Skorstenspiiben ovenover. Paa dette Ildsted laa et Baal af Tørv, som afgav baade Lys og Varme i de lange Vinteraftener. Kakkellovnen var den Gang en ukjendt Vare. Om Aftenen satte Husets Folk sig rundt om den aabne Kamin. Man tog smaa, glødende Tørvestumper, »Lysbillinger« kaldet, som man først maatte banke løse i Baalet med en Ildtang eller et lignende Instrument, og satte disse paa Kanten af Ildstedet, hvor de laa som smaa Stjerner og lyste op i Stuens Mørke. Det var al den Belysning, man havde til sit Arbejde; men der fordredes heller ikke saa meget Lys til Arbejdet den Gang som nu. Da sad Bondens Datter ikke og hæklede eller broderede saadan som nu om Stunder. Rokken var

hendes saa vel som Moderens Hovedinstrument, ellers var det Strikketøjet, som beskjæftigede Fingrene, og alt dette kunde nok gøres under en mindre stærk Belysning. Naar Karlene kom ind, efter at Hakkelsen til næste Dag var skaaret og Kreaturet affodret, blev disse sat til at karte, sno Sime til Tækkebrug, beskjæftigede sig vel ogsaa stundom med anden Husflid, eller ogsaa de blot fik sig en Pibe Tobak efter Dagens Anstrengelser. Kun naar der kom fremmede, eller ved andre højtidelige Lejligheder, blev der sat Tællelys paa Bordet. Det var »den højeste Oplysning«, som den Gang kjendtes. Og denne Belysning fabrikerede man selv ligesom alt andet, der i de Tider brugtes i Bondens Hjem og til hans Paaklædning.

Paa den »aabne Skorsten« lavedes ogsaa væsentligst Maden, i Særdeleshed om Vinteren. Der var nemlig i Skorstenen anbragt et Slags »Kran« med en Kjæde med Krog i Enden, hvorpaa man kunde hænge Kjelder og Gryder over Ilden, og idet Kranen kunde drejes til højre og vensre efter Behag, kunde man svinge Gryden nærmere til Ilden eller fjerne den, eftersom det passede bedst. Et Kjøkken havde man ganske vist ogsaa, men det brugtes ikke meget.

Saaledes saa der ud i en Bondestue i Vesteregnet for et halvt Aarhundrede siden, og saaledes har der vel ogsaa set ud hos Jørgen Birkebæk. Hos ham var Stuen tillige Consultationsstue, Laboratorium, og hvad andet han i sit Fag havde Brug for.

Desværre eksisterer der ikke noget Portræt af Jørgen Birkebæk. Kunsten at fotografere var paa hans Tid endnu kun lidet udviklet og i hvert Fald omtrent ukjendt paa Landet. Men selv om saa havde været, var det næppe lykkedes at faa Jørgen til at stille sig op for et Fotografi-Apparat. Heller ikke er der nogen

af dem, jeg har truffet paa, der har kjendt Jørgen Birkebæk, som har været i Besiddelse af den Evne at kunne tegne. Jeg maa derfor nøjes med at give en nogenlunde omstændelig Beskrivelse af hans Person og saa overlade det til Læseren selv ved Hjælp af Fantasien at danne sig et Billede af ham.

Jørgen Birkebæk var lille af Statur og temmelig mager. Hans Ansigt var skjægløst, og trods en stumpet Næse ganske kjønt, om det ellers havde været vadsket rent; men det var det sjældent. Jørgen havde Vand-skræk. Det vilde ikke gaa an for en nymodens Doktor; men den Gang var de hygiejniske Fordringer heldigvis ikke saa strenge som nu.

Hvad hans Paaklædning angik, da bestod den udelukkende af Stof, der var tilvirket paa Stedet. Hans egne Faar havde baaret Ulden, hans Kone kartet og spundet det. Landsbyvæveren havde vævet Tøjet, og en Farver i Vejle havde givet det sin blaasorte Kulør, for saavidt det overhovedet havde nogen ud over den, som den daglige Beskjæftigelse gav det. Saaledes var det almindeligst den Gang paa Landet, og allermindst kunde det have falden Jørgen Birkebæk ind at købe Klæder i Staden. »Storhed« led han nemlig ikke af, var tværtimod meget ligegyldig med sin Paaklædning. Man saa ham næsten aldrig i hele og rene Klæder.

For at begynde nedenfra, da bestod hans Fodbedækning af et Par store jyske Træsko. Der er næppe nogen, der har set ham med andet paa Fødderne. Heller ikke naar han gik til Kirke; men da var Træskoene hvidskurede, og Ringene blankt polerede. Neden for Bukserne sad de hvide, ufarvede Uldstrømper. Det ene Bukseben havde han altid flosset op, og det andet altid nede. I Stedet for Bukseknapper havde han somme Tider smaa Pinde syet fast. En Gang havde

han en Bukseknep saa stor som »en dobbelt Preusser«. Vesten stod altid aaben, og indenfor den aabentstaaende Vest havde han en hvid ulden Undertrøje, der dækkede Skjorten, som var lavet af hjemmegjort Hørgarn, hvortil hans egen Mark efter Datidens Skik havde leveret Hørren. Snavset var det altsammen Hans Kone vilde gjerne have haft det gjort rent, men det var ikke Jørgens Sag.

Hvad den altid aabentstaaende Vest angaar, da hang det efter Folketroen saaledes sammen: En Morgen, da Jørgen stod og klædte sig paa, kom den slemme og vilde have ham med. Denne havde nemlig Fordring paa Jørgen, siden han havde hjulpet ham med hans Kunster. »Do faar aa bie, te a haar favn mi Klæjer o«, sagde Jørgen. Men det vilde den slemme ikke gaa ind paa. »Ja, men saa faar Do da aa bie, te a haar favn mi Vest knappet«, vedblev Jørgen. Det gik den slemme ind paa. Men her lod han sig narre; thi nu knappede Jørgen aldrig sin Vest. Kun de to Gange om Aaret, han gik til Alters, havde han den knappet, da knappede hans Kone den. Ved Alteret var Jørgen formodentlig i saa godt Selskab, at den onde ikke turde binde an med ham. Men saa snart han igen kom paa uindviet Jord, knappede han den op.

Oven over Vesten havde Jørgen en kort Vadmelstrøje med to Rader blanke Knapper. En Gang havde han en Knap, hvori der stod et »S«. »Hvad skal det betyde, Jørgen?« spurgte Møller Plambech i Toftthøj. »Det betyder Satan«, svarede Jørgen. Paa en af Trøjens Knapper hang altid en Lærredspose. Deri havde han sit Apothek. Inden i den store Pose fandtes flere smaa Poser med Urter i, som han brugte til Medicin. Han kunde staa saa længe og stirre paa en Plante, og naar han opdagede, det var en, han kunde bruge, tog

han den og puttede den i Posen. Om Foraaret fangede han Hugorme, huggede Hovedet af dem og flaaede dem, tørrede Skindet, som han efter Sigende blandede i en Medicin, han brugte i Forgiftningstilfælde.

Naar det var koldt, brugte Jørgen et Slag, der omtrent naaede ham til Knæerne og som var knappet tæt om Halsen ved Hjælp af en Hægte med Plade paa.

Paa Hovedet bar han en høj Filthat (Kakkelovnsrør), der sad ham langt ned over Øjnene. Den havde han paa baade ude og inde; thi i den fandtes hans Lægebøger, som ingen maatte se. En Gang fik Jørgen Knudsen fra Smidstrup fat i en af dem, men Jørgen snappede den hurtigt til sig. I Hatten havde han ogsaa et Hjælpeapotheke, naar han havde flere Urter end Posen paa Brystet kunde rumme. Endelig gjemte han her flere Smaabøger med Fortællinger, som han læste for Folk, hvor han kom afsted. »Morten Storhoved«, »Skraldelars«, »Æ Buen i æ Dampkjøkken« o. s. v. vare Titlerne paa hans Fortællinger.

I Haanden havde han en Kjæp, han selv havde skaaret sig i Skoven, og hans ufravigelige Ledsager var Piben. Han røg altid Tobak, ogsaa naar han gik bag Ploven. Hans Pibe var en ganske lille »Snadde« med et Porcelainshoved, der var saa tilrøget, at det ikke kunde rumme mere Tobak end et Fingerbøl. Piben gik idelig ud for ham, og ved at gaa og stoppe i den med Fingrene og bagefter at pusse Næsen med dem, blev han ganske sort i Ansigtet. Tændstikker indlod han sig ikke paa at bruge. Oprindeligt havde han en Fyrtønde, senere brugte han et Brændglas, ved Hjælp af hvilket han kunde tænde Piben, om ikke paa anden Maade, saa ved først at tænde Ild i en Tørveknold, som han derpaa puttede i Piben. Laag var der ikke paa Jørgens Pibehoved, men naar det

blæste, stoppede han sin Kjæp i, for at Ilden ikke skulde ryge ud. Saa gik der Ild i Kjæppen, men Jørgen slukkede Ilden ved at stikke Kjæppen i Jorden.

Lige saa mærkelig som hans Udseende var Jørgen Birkebæks hele Optræden. Han gav aldrig noget ordentligt Svar, men var ret en Ordkløver.

»Hvordan æ Di Boget (Boghvede) iaar, Jørgen«, spurgte en Mand. »De æ svot«, svarede Jørgen. »Ja, men A mien, hwodan er æ Kjan'«, vedblev den anden. »Den æ trekante«, svarede Jørgen.

Æ Di Row godt te Brø«, spurgte én Jørgen. »Nej, Flæsk og Kjød æ bejer« (at spise til Brød), svarede Jørgen.

En Gang kom Jørgen Birkebæk kjørende med et Læs Halm eller lignende. »Hwa æ de, Do haar o«, Jørren«, spurgte en Mand, der mødte ham. »A haar mi Træsk aa«, svarede Jørgen. »Ja, men a mien, hwa æ et Do haar te Las (Læs)«. »De æ et te Las (Lars), de æ te mæ sjæl«, svarede Jørgen.

»Vor Ild æ gawn ud«, sagde Konen et Sted, Jørgen kom ind. »De waa da slem«, svarede Jørgen. »De gik osse ud aa Rævstrup den annen Aar (Gaarden brændte, og Ilden slog ud gennem Taget), aa de saa slem ud«.

I Frostvejr spaaede Jørgen altid: »De ska nok blyw Tø inden trej Daw'«. Han mente Jule-, Paaske- og Pintsedag.

»Hwo ha Do vann henn«, blev Jørgen en Gang spurgt, da han kom gaaende. »A haar væt we Verdens End'«, svarede Jørgen.

En Gang holdt Jørgen uden for Tofthøj Mølle med sine Stude. I det samme kom ogsaa en anden Mand kjørende. »Er æ Møller testæ'«, spurgte den sidstkomne. »Han æ hjem' aa fyld' i Tarmer (spise)«, svarede Jørgen. »Ka hans Koen et sjel besørre de«,

sagde Manden, uden at forstaa Jørgens Vittighed. »Nej«, svarede Jørgen, »de plejer han olti sjel aa gjør'«. »A trow han waar op aa æ Møll«, gjentog Manden. Jørgen saa op paa Møllehatten: »A ka et sie ham«.

En Søndag, da Folk kom ud af Givskud Kirke, sad der en mørk, truende Sky paa Himlen. »Der vil vist komme en »Kugle«, sagde en Mand. Saaledes kalder man der i Egnen en Byge. »Mon der et sku komm' Havl føst«, svarede Jørgen Birkebæk.

En Gang kom Jørgen Birkebæk hen til Provst Wolf i Hvejsel, hvortil Givskud Sogn den Gang var Anneks, og vilde have et Barn døbt. Han henvendte sig først i Kjøkkenet, som det dér var Skik, og spurgte, om han kunde faa Provsten i Tale. Det var ikke ganske belejligt. »Kan A et forret'et«, sagde Pigen. Nej, han skulde have et Barn i Kirke, »aa den var i æ annen Oer« (Barnet var født lige før Jul, og det var kort efter Nytaar, at Jørgen kom). »Herre Jøsses«, sagde Pigen, »hvo tør Do da haae en Baaen liggen' udøwt saa længe«.

Mest bekjendt er Jørgen Birkebæk bleven for sine Studehandler. Han drog jævnlig til Marked med sine Stude for at faa dem omsat. Der kom en Handelsmand hen til ham og spurgte: »Hva holder Do dem Stud' i, Jørrer« (Hvad skal de koste?) »I Rew«, svarede Jørgen. »Ja, men A mien, hwa ska di kost'«, sagde den anden. »Pæeng«, svarede Jørgen. »Hwo manne«, spurgte Kjøberer. »Saa manne som vi ka blyw jens om«, svarede Jørgen. »Men A kan osse tej Vaar'« (Varde, der paa Jydsk udtales Vaar'), føjede Jørgen til. Kjøberer blev kjed af den Snak og gik sin Vej. Jørgen Birkebæk fik ikke sine Stude solgt.

Imidlertid blev Jørgens Stude saa gamle, at han absolut maatte se at faa dem afhændet. Tænderne faldt dem af Munden, og de kunde ikke tygge. Jørgen

maatte altsaa til Marked igen. Da en Kjøber meldte sig, sagde Jørgen: »A haar haaj em aa æ Semenar, faa di sku lær' aa syng', men di ku et lær et, faa di haar inne Tænd' i æ Mund«. Handelsmanden lo og troede, at det var én af Jørgens sædvanlige Pudsigheder. Han købte Studene uden at se dem i Munden. Men da han kom hjem, opdagede han, at de virkelig ikke havde Tænder i Munden. Han drog da hen til Jørgen og vilde have Handelen gjort om. Men Jørgen sagde nej. Han havde jo sagt Kjøberen, at Studene ingen Tænder havde i Munden, og nu kunde den Handel ikke gjøres om.

Hjemme gik Jørgen Birkebæk i Regelen og sagde ingen Ting og var alt andet end morsom for sine Omgivelser. En Vinteraften var Jørgen Knudsen fra Smidstrup i Besøg derovre. Jørgen Birkebæk sagde ikke et Ord den hele Aften. Snart gik han hen og lagde sig i sin Alkoveseng et Øjeblik, derpaa tændte han sin Pibe og gik hen og satte sig med Benene op paa Kanten af Ildstedet, idet han af og til lod en lille Vind slippe bagud. Det var al den Lyd, man hørte fra ham den ganske Aften.

Naar Folk kom for at raadspørge ham eller vilde have ham med i Praksis, kunde de ofte ikke faa at vide, om han vilde med eller ej. Jørgen Udesen fra Grønbjerg kom og sagde: »A vild' herøwer te Dej, Jørren, A haar en Sow, dæ haa faat Gris', men den vil et gi Pat' te'em, ku A et faa Dej mej«. Jørgen Birkebæk svarede ikke, skjønt den fremmede gjentog sit Spørgsmaal til ham tre Gange. Pludselig sprang han op og gik ud. »Mon han no vil mej«, sagde Jørgen Udesen til Konen. »Ja, no ska han nok gaa mej«, svarede denne, der saa temmelig nøje kjendte sin Gemals Særheder.

En gammel Kone, som i Jørgens Tid tjente paa en Gaard i Tofthøj, hvor der snart altid var noget, der var forhekset, enten blandt Folk eller Fæ, har fortalt, at hun en Gang blev sendt over for at hente Jørgen Birkebæk. Han var hjemme, men der var intet Svar at faa. Imidlertid forsvandt han, og hun stod taalmodig op og ned ved Døren og ventede paa, at de skulde følges ad, indtil hun opdagede, at Jørgen allerede var halvvejs i Tofthøj.

En Gang kom der en Mand ind til Jørgen Birkebæk, mens han endnu laa i Sengen. »A æ skaan, A haa wann skaan læng'«, sagde Manden. »A véd nok, Do æ en Skaan«, svarede Jørgen og vendte sig om i Sengen, og dermed var den Consultation forbi.

En anden Gang kom der ogsaa en Mand ind til Jørgen Birkebæk for at faa et Raad for sin Sygdom. Da var Jørgen melankolsk og syntes at nære Betænkeligheder ved sine Kunster. »De æ kun saa kort Ti, vi har aa vær' her i«, sagde Jørgen. »Do ka faa æ Bog, saa ka Do sjel løes«.

Jørgen Birkebæks aparte Udseende og underlige Adfærd gjorde, at mange havde en vis Sky for ham, vel navnlig ogsaa fordi man mente, at han kunde noget mere end sit Fadervor«, som man siger. Men særlig var han allevegne Børnenes Skræk. Mange ældre Folk mindes endnu, at de som Børn har gjemt sig bag Faderens Stol eller i Moderens Skjorter, naar Jørgen Birkebæk traadte ind. Var Børn uartige, truede man dem med Jørgen Birkebæk, og han havde ikke noget imod at være Bussemand. Han fortalte, at han havde en stor Sæk til at putte slemme Børn i, og saa skulde de til Slaraffenland.

Jørgen Birkebæk var baade Menneskelæge og Dyr-læge, og han var — ligesom Manden hos Blicher, der

var Skolemester om Vinteren og Murmester om Sommeren, lige dygtig til begge Dele. Saasnart der var noget i Vejen enten med Folk eller Fæ, skulde man have Bud til Jørgen Birkebæk, og Tusinder kunde, som det saa ofte hedder, takke ham for deres Helbredelse. Han undersøgte ikke Patienterne, men lod dem selv fortælle, hvordan de havde det, og derefter kurerede han, og han gik ikke af Vejen for nogen-
somhelst Slags Sygdom. Det var ikke blot de ganske almindelige menneskelige Skrøbeligheder, som ethvert Fæ af en Læge kan faa Bugt med, han behandlede; nej, hør nu:

»Jen Gaang haaj mi Bror Jens et da saa sær«, fortæller en gammel Kvinde, »det vaar lisom te dæ krøvlet en Flue ind imell hans Kjød aa hans Skind. Aa snaar fornam han et aa æ Rygg, aa snaar aa æ Lyw. Vi hint saa Jørren Birkebæk, aa han kureret ham øjeblikke«.

Ved hvilke Midler Jørgen Birkebæk fik Bugt med denne højst aparte Sygdom, skal jeg lade være usagt. Det er vist en Hemmelighed, som er gaaet med ham i Graven. Derimod véd jeg, hvorledes han kurerede for Blodgang (Dysenteri), og for den lidende Menneskeheds Skyld vil jeg aabenbare dette nemt overkommelige Helbredelsesmiddel: »Do ska taae tow Hønseegg, dem ska Do kog' i Eddik, te æ Skal goer aa dem, aa saa ska Do spis'em udden Solt eller Brø eller nowen Ting, saa ska Do nok kom Dej«.

Det skete ikke saa sjældent den Gang, at baade Mennesker og Kreaturer kunde blive forheksede. »Naar Folk i fordums Ti bløw syg'«, sagde en gammel Kone, »waar di jo snaar aalti forhekset«. Og her var Jørgen Birkebæk ret paa sin Plads:

»Ud i Frugaard i Ringve Sogn waar æ Folk jen Gaang

bløwen saa sær. Di waa syg' aa di waa endda et syg'«. Med andre Ord, de var forheksede. Sognefoged Christen Jensen kjørte Dr. Røse fra Grindsted hjem efter et Sygebesøg i Lindeballe, og Doktoren blev kaldt ind paa Frugaard. »Han grinet aa saaj, te han vidst nok, hwa di skaaj, men han kund' et kurer dem, di sku hint Jørren Birkebæk«. Næste Morgen saa man saa Jørgen med Hatten og Piben, Stokken og Urteposen paa Brystet vandre afsted til Frugaard, og det varede ikke længe, inden »di bløw rele igjen aa Frugaard«.

Paa en Gaard i Smidstrup havde de en gammel Aftægtskone, der kunde hekse, hun var næsten blind og saa elendig af Gigt, at hun knap kunde gaa, men Luft maatte hun have for sin Ondskab i det mindste et Par Gange om Aaret. Det maa Heksene nu have. Folkene paa Gaarden vidste godt, hvordan hun havde det, og de passede derfor paa, at hun ikke kom i Nærheden af Kreaturerne. Men saa en Gang, Pigen var ene hjemme, fik den gamle denne narret til at hjælpe sig over i Stalden; hun vilde saa gjerne se »æ Krammeri«. De kom saa hen til Svinestien. »A ka jo et se'em, lille Marie«, mimrede den gamle med Munden, »men læ mæ føel aa jen aa'em«. Hun strøg da med Haanden op og nedad Grisens Ryg. Men i det samme blev der en Staahøj i Svinestien, saa det var ganske gyseligt. »Di hujet aa skreg aa fløw op ad æ Dar' aa nedad æ Veg', te de waar et te aa vær' i e Hus.« Saasnart Folkene kom hjem, maatte der Bud efter Jørgen Birkebæk, og Svinene blev »laule« igjen.

Paa samme Gaard døde et Aar alle deres Gæslinger. De vare tydeligt nok forheksede, og man havde jo den gamle paa Aftægten mistænkt. Jørgen Birkebæk blev hentet. »I ska taae jen a dem døde Gejslinger aa

hæng' op i æ Skorsten i æ Røg, saa ska æ Heks nok kom for en Dauw«. Det gjorde de da; men aldrig saasart var Gæslingen hængt op, før Aftægtskone begyndte at »hujee aa skrig' ind i æ Seng, aa kund' et we te«. Nu vidste de altsaa, hvorfra Skaden stammede, og kunde tage deres Forholdsregler.

Det vilde imidlertid føre for vidt at omtale alle Jørgen Birkebæks baade naturlige og overnaturlige Helbredelser; deres Tal er Legio.

En ret almindelig Form for Forhekselse i tidligere Tid var, at man ikke kunde kjærne Smør. Det var især paa mindre Husmandssteder med faa Køer. Der maatte samles for længe til en »Kjærning«. Mælken stod paa Bjælkehylder i Dagligstuen i daarlig Luft og blev tilrøget og tilsmudset med Støv, og Fløden blev for gammel og overgjemt, saa den ikke kunde kjærnes. Men saa var det jo altid Folks Tro, at der havde en Heks været paa Spil. Der gik Bud efter Jørgen Birkebæk. Han kom med sin »Frit« (Vridbor) og borede Huller i »æ Plasker«, og i Hullerne satte han smaa Pinde. Naturligvis sagde han ogsaa noget, men det hørte andre Folk jo ikke. Dertil kom et alvorligt Paalæg om at »skolde« Kjærnen med koghed Vand, hvorved selve Heksen ogsaa blev skoldet og kunde lære at holde sin Næse borte for Eftertiden. I dette sidste laa nok egentlig Hunden begravet, som man siger. Det var, fordi det skortede paa Renlighed baade med Hensyn til Flødens og Kjærnenes Behandling, at man ikke kunde faa Smør.

Jørgen Birkebæk besørgede næsten altid sin Praksis til Fods, og han var ikke bange for at spadsere milevidt, om det skulde være. Somme Tider blev han ogsaa hentet pr. Vogn, naar han skulde til fjernere Egne. Ude vestfra hentede man ham med Stude for,

og det var et kongeligt Syn, naar Dr. Jørgen med høj Hat og Pibe drog i Praksis paa en Studevogn. Fra den mere velhavende Østeregn kom man og hentede Jørgen med Heste for, og med flot Vogn. Jørgen sværmede imidlertid ikke for det fine, han var en jævn Mand. En Gang kom der en Ekvipage med en Agestol bagi til Jørgen alene. Men Jørgen vilde ikke sidde i den fine Agestol. Han satte sig paa Bunden af Vognen bagved Agestolen med begge Ben og Kjæppen ind under den, og saaledes drog han i Praksis. En anden Gang i et lignende Tilfælde tog han et Knippe Halm og satte sig paa bag i Vognen.

Han havde ikke faste Takster for sin Lægegjerning, men overlod til enhver selv at bestemme Honoraret. Somme Tider blev dette vel ikke stort ud over en Snaps, men den blev saa til Gjengjæld ogsaa lidt høj. En Dag, da han kom fra Praksis med en Rus, faldt han om udenfor sin Gaard og sov ind. Ved Aftens-tid kom man og kaldte paa ham. »Da æ I kommen svaar tile aa æ Bien i Dauw«, sagde Jørgen. Han troede, det var Morgen.

Som ovenfor sagt, døde Jørgen Birkebæk i Foraaret 1863. Hans Hustru overlevede ham i flere Aar. To af Sønerne delte Fædrengaarden. To Døtre blev gifte og bosatte i Nærheden. Den ene Søn er senere draget til Amerika. Han skal have arvet Faderens »Bøger«, hvoriblandt Cyprianus, og drevet Praksis derovre.

Jørgens øvrige Bøger lod Sønnen Hans Peter Jørgensen, der arvede Fædrengaardens Hovedparcel, indmure i det nye Stuehus paa Birkebækgaard, men ingen ved deres Plads.

Det rygtedes vidt og bredt, da gamle Jørgen Birkebæk havde lukket sine Øjne, og hans Død fremkaldte

et stort Savn i Egnen. Ganske vist var der nu begyndt at optræde studerede Læger rundt omkring; men Befolkningen havde vistnok endnu den Gang — og har det til Dels endnu — mere Tiltro til Jørgen Birkebæks Kunst end til de mange nymodens Kunster, og tillige var han billigere med sine Takster. Dette sidste spiller ogsaa en Rolle. Men ligesaa meget som hans Lægekunst, savnedes Jørgen Birkebæks hele originale og pudsige Personlighed. Fortællingerne om hans Liv og Bedrifter lever endnu paa Folkets Tunge, og der vil gaa flere Slægtled før hans Navn glemmes.

Lad mig slutte med følgende jyske Epos af Ungkarl Iver Lauritzen i Smidstrup, fremkaldt i Anledning af Jørgen Birkebæks Død :

Gammel Jørren Birkebæk,
Ja no æ Do dø aa væk,
A sku ha saah dø aa henn,
Vi vaar oldti goe Venn.

A saah gjaen, nær Do kam,
Jørren, kom ind aa faa en Dram,
Aa sed en lidt aa hold Snak,
Aa faa Dæ en Piv Tobak.

Nær Do saa æ Piv fæk tænd,
Maagen haar a oller kjænd,
For som nær en Smaamand bagt,
Kvolmet Do ligh te de knagt.

Oldtier, hvor saa sien de var,
Ga Do saanen uvintet Svar.
Henn aa hjem, aa ued aa ind'.
Te Folk ku et la væer aa grind'.

Men hva Folk miest ondret aa,
Aa hva ingen kund' forstaa,
Hverken Dein ikkejer Præst,
Var Do knappet et Di Væst.

Ja, Do var en sære Jørren,
Aa æ Vestknap hæend en Børrin
Dogtersager i en Poes,
Dæ lignet møj en gammel Hoes.

Aa Di stuer hyw' Hat
Haaj Do fuld a Dit aa Dat,
Rødder aa Bøger Do gik mej,
Jørren a glemmer oller Dej.
